

ד"ר תומר לוי, אוניברסיטת חיפה

ההנהגה היהודית בבירות בין כ"ח לבני ברית, 1911-1939

האליאנס החל לפעול בבירות בראשית שנות השמונים של המאה ה-19. אחרי התחלות צנועות, הצליח הארגון להגדיל את מספר התלמידים במוסדותיו ולבסס מעמדו בקרב יהודי העיר. למרות זאת, ההנהגה היהודית בבירות לא נשבתה באידיאולוגיה של כ"ח כמו בקהילות רבות אחרות. להיפך, מול בית הספר של כ"ח ייסדה ההנהגה ושיכללה את בית הספר הקהילתי. יתרה מכך, לארגון בני ברית היתה השפעה גדולה ביותר על הקהילה היהודית בשלבי עיצובה. בהרצאה זו אבחן את הסיבות להשפעה המוגבלת של כ"ח על ההנהגה מחד, ולהשפעה המשמעותית של בני ברית על וועד הקהילה מאידך.

פרופ' סיריל אסלנוב, האוניברסיטה העברית

האם אנדרה שוראקי ייצג את האידיאליים של ארגון כ"ח?

במשך שבע שנים, אנדרה שוראקי נטל חלק חשוב בהנהלת כ"ח בהיותו מזכ"ל משנה של האירגון. ואולם, דמותו של שוראקי אינה יכולה להצטמצם לתפקיד הזה הן משום שהאיש עבר תהפוכות אידיאולוגיות רבות במשך חייו הארוכים והן משום שבמידה מסוימת, הוא התרחק מהאידיאליים הפרנקו-צנטריסטיים, החשובים כל כך למייסדי כ"ח ולממשיכי מפעלם. אנסה לנתח את זיקתו של שוראקי לאידיאולוגיה של כ"ח. אָמנם שוראקי פעל כעובד נאמן של האירגון בתקופה הדרמטית שאחרי מלחמת עולם השנייה, הקמת מדינת ישראל ועליית יהודי ארצות ערב לארץ. אך מסלולו האישי התחיל, המשיך והסתיים מחוץ לאירגון, כך שבמידה מסוימת, תקופת כהונתו כמזכ"ל משנה של האירגון יכולה להיחשב אפיזודה מני רבות במפעלו הענף. ובכל זאת, נשאלת השאלה האם מקומו של האינטלקטואל היהודי הצרפתי שוראקי במדינת ישראל אינו משקף ברמה האישית את הדו קיום הבעיתי לפעמים של אירגון כ"ח ושל התנועה הציונית.

פרופ' סלביה פוגל ביזאוי, המכללה למינהל

נתיב החופש: כ"ח והנשים הספרדיות בקהילה היהודית בארץ – ישראל 1872 – 1939*

(Les Choix de la Modernité : L' Alliance

et les Femmes Sépharades en Palestine , 1872 - 1939 .

Sylvie Fogiel – Bijaoui- College of Management)

מטרת המחקר היא להתחקות אחרי מסלולי המוביליות לנשים ספרדיות ולנשים מעדות המזרח שנפתחו עם הקמתם של בתי ספר של כ"ח בא"י, ואפשרו לחלקן לא רק ללמוד ולרכוש מקצוע, אלא גם להפוך למורות ולמנהלות באותה תקופה. במסגרת מחקר זה, אני מתמקדת באותן נשים אשר נעשו מנהלות בבתי ספר של האליאנס ואשר נולדו בישוב היהודי בא"י. מה שנהוג לכנות ה"ישוב הספרדי הישן" בעיקר בירושלים, בצפת, בטבריה ובחיפה.

מחקר זה בא למלא חלל מסוים היות ומתברר שלא נחקר הנושא המתייחס לבתי הספר של האליאנס ולתרומתם לנשים ספרדיות ביישוב היהודי בא"י. עובדה זו מפתיעה היות ובשנים אחרונות נכתב לא מעט על נשים ועל ספרדים ובני עדות המזרח בתקופת היישוב ונכתב לא מעט על מורות ועל מנהלות בבתי ספר של כ"ח בקרב יהדות המזרח.

המחקר מאפשר לנו להצביע על אותם מרחבי מודרניות שהאליאנס פתח בפני התלמידות, המורות והמנהלות שהתחנכו במסגרת בתי הספר שהוא הקים, תוך התמקדות, כאמור, באותן נשים אשר נעשו מנהלות. מחקר זה גם מאפשר לנו להבין איך אותן נשים עיצבו את גורלן האישי ובמה הן השפיעו על גורל קהילתיהן, כנושאות המודרניות וכמקדמות אותה. בנוסף, מחקר זה תורם לדיון התיאורטי המתקיים שנים רבות בסוגיות הקשורות לפמיניזם, לאירוצנטריזם ולרצת תרבותיות. המחקר מתבסס על חומר ארכיוני שנמצא בספרייה של כ"ח בפריז. (תיקים):

- Israël IB; Israël IVB; Israël I Bis C; Israël II C; Israël I F; Israël I G; Israël XIX E; Israël XX E; Israël XXX E; Israël XXXI E; Israël XXXVIIIE; Israël XXXVIIIE; Israël LIVE).

*1872: הגעתן לפריז של פורטונה ורחל בכר

בית ספר יהודי מזרחי להכשרת מורים, (ENIO) במסגרת ה- *Fortunée et Rachel Béhar* הן היו הבנות הראשונות בכלל מכל הבנות שלמדו בפריז במסגרת *Ecole Normale Israélite Orientale*. זו.

ד"ר אסתר מאיר גליצנשטיין, אוניברסיטת בן גוריון

'הנדבך החסר': מבט ציוני על השפעתה התרבותית של חברת 'אליאנס' בעיראק

מאז שנות השישים של המאה ה-19 נבנתה בעיראק מערכת חינוכית יהודית בהנחייתה ובניהולה ואף בסיועה הפיננסי של חברת 'כל ישראל חברים'. המפעל שהחל בבית הספר לבנים בבגדאד ב-1864 הקיף לאחר יובל שנים ב-15 בתי ספר לבנים ולבנות בכל רחבי עיראק. בתי ספר אלה היו למובילי תהליך המודרניזציה בקהילות יהודי עיראק והפיצו את התרבות הצרפתית. סביבם צמחו בתי ספר נוספים, ציבוריים ופרטיים, שגם הם אימצו, בהיקפים כאלה ואחרים, את שיטת החינוך ואת תוכנית הלימודים של בתי הספר של 'אליאנס'.

בשנות הארבעים שלחה התנועה הציונית לעיראק שליחים ארץ ישראלים ואלה נחשפו למערכת תרבותית זו. המפגש היה מלווה בקונפליקטים ובביקורת אך גם בהערכה. מי שהרבה לעסוק בהיבטים החברתיים, התרבותיים והלאומיים של החברה היהודית בעיראק היה אנצו סרני, ציוני שהוא עצמו היה תוצר מובהק של ההשכלה האירופית.

בהרצאה זו אבחן את הישגיה ומגבלותיה של המערכת התרבותית של 'אליאנס' בעיראק כפי שהצטיירו בעיניהם של סרני ושל שליחים ציונים נוספים, ובה בעת אבחן את מגבלותיה של התפיסה הלאומית של שליחים אלה המתבררים במבט רטרוספקטיבי.

ד"ר נינה פינטו אבקסיס, מרכז סלטי לחקר הלאדינו, אוניברסיטת בר אילן

לימוד שפות בבית הספר אליאנס הראשון שבטיטואן

אחת הסיבות לפתיחתו של בית הספר אליאנס הראשון בעולם דווקא בעיר טיטואן שבצפון מרוקו, הייתה יכולתם הקלה באופן יחסי של התלמידים, דוברי הספרדית, לקלוט את הפונטיקה הצרפתית. בדו"ח שנשלח מקזבלנקה בשנת 1898, השמור בארכיון ה־ AIU (Alliance Israélite Universelle), מצוין כי: "תלמידינו מטנג'יר ומטיטואן עולים בנקל על בני כיתתם [מערים אחרות] בכל המקצועות כיוון שיש להם אוזן טובה יותר, איברי החיתוך שלהם גמישים יותר, ואוצר המילים עשיר הרבה יותר וקרוב הרבה יותר לצרפתית."

לימוד שפות באליאנס שבטיטואן כלל לא רק את השפות הצרפתית והעברית, אלא שמנהיגיו ראו צורך פדגוגי ראשון במעלה ללמד ספרדית (תקנית) את התלמידים דוברי החכתייה, השפה הספרדית יהודית שדוברה בחבל ארץ זה: בכיתות א' וב' הוקדשו שעות רבות ללימוד הספרדית, ורק אחר כך עברו ללמד את כל המקצועות בשפה הצרפתית כמקובל בבתי הספר של אליאנס.

עם תום כינון הפרוטקטורט הספרדי בצפון מרוקו בשנת 1956 החלו ללמד באליאנס גם את השפה הערבית, ותלמידים מוסלמים רבים יותר החלו ללמוד באליאנס הישראלי.

ניתן לומר כי עושר השפות שאליהן נחשפו תלמידי בית ספר זה הפכם לקהילה מורכבת מבחינה תרבותית, פתוחה להגירה ולהיחשפות ולקבלה של חברות ותרבויות שונות בגמישות רבה יותר.

ד"ר גילה הדר, אוניברסיטת חיפה

אליאנס בשאלוניקי: מגדר, שפה, פוליטיקה

בשנת 1909 שולח מ בן גיאת מכתב לאליאנס בפאריס ובו הוא כותב:

כאשר אנו משווים את מצבה הנוכחי של הקהילה למצבה לפני 1873 (השנה בה נוסד ביה"ס הראשון של האליאנס בשאלוניקי), הננו חשים בעליל במפנה המבורך. לפני התאריך הזה היו האנשים המשכילים בה נדירים במאוד מאוד. כיום ניתן למנותם באלפים. הטיפוח ותשומת הלב של הועד המרכזי של כ"ח וכן מסירותם של שליחיה הצליחו בתוך פרק זמן קצר של שליש המאה להגשים מפעל של רגראציה אינטלקטואלית וערכית."

בן גיאת, שליח של ה"אליאנס" משבח את פעילות ה"אליאנס", ולא בכדי. בוגרי ה"אליאנס בשאלוניקי היו בעלי מודעות חברתית ופוליטית, חלקם השתתפו באופן פעיל במהפיכת התורכים הצעירים (יולי 1908), נשים וגברים בוגרי ה"אליאנס" היוו חיל חלוץ ופעילים בשינוי פני החברה

והכלכלה בעיר. אמנם המסר של ה"אליאנס" היה אוניברסאלי אולם רבים מבוגרי ובוגרות ה"אליאנס" היו לנושאי דגל הלאומיות היהודית – הציונות. אפשר שהסיבה למפנה הציוני הייתה האכזבה מ"פרשת דרייפוס".

השינוי העיקרי הוא עובדת קיומו של בית ספר אשר היה פתוח לכל התלמידים עשירים ועניים כאחד, הקמת בתי ספר לבנות וכן היותו פתוח לבני הלאומים השונים (אמנם מעטים).

בהרצאה זו אתייחס בעיקר לשינויים החברתיים והפוליטיים בשאלוניקי ומקומם החשוב של בוגרי ובוגרות ה"אליאנס" בתהליכים אלו.

בין הנושאים שידונו: השינויים במעמד האישה, המעבר משפת הלאדינו לצרפתית : מג'ודיאו איספאניוול לפיראניוול", מעורבות חברתית ופוליטית : "התורכים הצעירים, ציונות.

המקורות: ארכיון ה"אליאנס", העיתונות היהודית בשאלוניקי, ספרים ומאמרים העוסקים בהשפעת בתי הספר של ה"אליאנס" על המודרניזציה של החברה היהודית באגן הים התיכון.

פרופ' ירון הראל, אוניברסיטת בר אילן

חברת כ"ח ככלי להשגת מטרות מדיניות, לאומיות וחברתיות בחזונו של חכם אליהו בכור חזן

ייסודה של חברת כ"ח עורר קשת רחבה של תגובות ברחבי העולם היהודי. היו שתלו בחברה החדשה, שנתפסה כ"ממשלת העם היהודי", תקוות גדולות, וראו בה מכשיר שיכול להביא לשינוי דרמטי במהלך ההיסטורי של העם היהודי. דוגמא לכך הוא חכם אליהו בכור חזן אשר כיהן במחצית השנייה של המאה ה-19 כרבן של שתי קהילות: טריפולי ואלכסנדריה. אוטודידקט, בעל השכלה תורנית ומדעית רחבה, בקי בשפות רבות ובהוויות העולם. הוא הושפע רבות מהצלחת המאבק הלאומי של רומניה, מונטנגרו וסרביה, ועל כן העלה בפני כ"ח מתווה לפעילות מדינית כדי להביא לחידוש העצמאות המדינית של עם ישראל בארצו. במקביל, הוא העלה תכנית לרכישת אדמות להתיישבות חקלאית בארץ ישראל סביב בית הספר "מקווה ישראל" שייסדה כ"ח סמוך ליפו. זאת, בצד הצעות נוספות שהעלה בפני הנהלת החברה במהלך השנים לייסוד בתי ספר, לשימת דגש על לימוד התורכית – שפת המדינה – דווקא ועוד ועוד.

פרופ' יוסף טובי

הצעה להרצאה בכנס מאה וחמישים שנה לייסוד כ"ח

בין השנים 1941–1957 פעל בתוניס תיאטרון יהודי ששחקניו, גברים ונשים צעירים, היו בוגרי בית ספר כ"ח בתוניס (Association des Anciens Elèves de l'Alliance Israélite). מי שעמד בראש התיאטרון היה שרל חבאבו, עו"ד ידוע ונשיא ארגון הסטודנטים היהודים בצרפת. הרפרטואר של התיאטרון היה מגוון, בכלל כך מחזותיו של הסופר היהודי הידוע מתוניס, ריבל. התיאטרון נקרא תחילה בשם Les Escholiers, ועם חידוש פעילותו והדגשת אופיו היהודי בשנת 1953 נקרא בשם העברי 'הקולי' (Ha-Kol) ובצרפתית (La Voix). פעילותו של ארגון בוגרי בית ספר כ"ח, שכללה אף קונצרטים והרצאות, לא נזכרה כלל בספרות המחקר. אזכור בודד של כמה שורות מצוי בספר השנה ליהודי אמריקה משנת 1954. התוודעתי אל העניין באמצעות זוג קשישים יוצאי תוניס החיים היום בפריס ששיחקו בתיאטרון זה. הבעל אף היה המנהל הכללי של התיאטרון (Régisseur Général). באוסף הפרטי שלהם שמורים עשרות תעודות יקרות ערך שהועמדו על ידם לרשותי לצורך מחקרי בנושא זה, כחלק ממחקרי הכולל על התיאטרון היהודי בצפון אפריקה הנתמך על יד הקרן הלאומית למדע. בכוונתי אפוא לספר על תיאטרון זה ולאפיין את פעילותו במסגרת הקהילה היהודית בתוניס.

- ' -
" - ' ,

, ' ,
.

אביעד מורנו, אוניברסיטת בן גוריון

מודרניזציה ופוליטיקה מקומית- פעילותה של הנהגת קהילת יהודי טנג'יר ('החונטה')

למען הקמת סניף של כ"ח בעירם, 1864-1860

חוקרים נטו להבין את תהליך כניסת רשת בתי הספר של כ"ח אל ארצות המזרח, כמו את תהליך ההתמערבות והמודרניזציה כולו, במונחים של 'קבלה' ו/או 'התנגדות'. בשני המקרים אירופה הוצגה כמחוללת ומשפיעה ואילו המזרח כמושפע 'מקבל' או 'מגיב'. בהרצאה אבקש להציע זווית התבוננות נוספת על התהליך שתשים דגש על ההיבטים ההדדיים שבו. בהרצאה אדון באופן בו 'החונטה' הנהגה האוליגרכית המקומית בעיר טנג'יר (בה נפתח הסניף השני של כ"ח בעולם בשנת 1864), לא 'קבלה' ולא 'התנגדה', אלא יזמה וקידמה באופן פרו-אקטיבי (ע"י משלוח מכתבים וכד'), משיקוליה ומתפיסותיה היא, את כניסת מפעל החינוך הזר לעיר. בהתבסס על ספר הפרוטוקולים של החונטה, אראה כיצד פעילותה זו למען כניסת בית הספר של כ"ח נבעה משיקולים פוליטיים מקומיים גרידא, ושרתה למעשה את הלגיטימציה השלטונית שבקשה החונטה לבסס כמנהיגה מקומית בלתי מעוררת (כך יצרה שיח מודרניסטי ברמה מקומית ולא שעתקה את השיח המודרניסטי הקולוניאלי שנוצר באירופה והונחל על ידי שליחי כ"ח ושכמותם).

"

:

ד"ר אלישבע שטרית, האוניברסיטה הפתוחה ומכון שכטר

החינוך בכ"ח והשפעתו על חיי האישה היהודייה

לפני הקמת בתי ספר לבנות מטעם כ"ח ברחבי מרוקו, לא היה בעבור הבנות שום מוסד לימוד בקהילה, לא פורמאלי ולא בלתי פורמאלי. הבנות חוץ מבודדות- לא למדו, כי מקומן היה בבית וכל חינוכן והכנתן לחיי המשפחה נמצא בידי האם. הואיל והבת הייתה נישאת בגיל צעיר הרי, שכאשר הגיעה לגיל חמש או שש שנים הייתה מצרפת אותה האם לעזור לה בהחזקת הבית: בישול, אפייה, כיבוס, ניקיון וכו'.

דרך החיקוי הפנימה הבת את המצוות המעשיות של הכשרת בשר, הפרשת חלה, הדלקת נרות- עקרונות שחייבו קיום בית יהודי. לאב לא היה שום מקום בתהליך חינוך הבת.

הקמת בתי הספר המודרניים מטעם כ"ח הפכו מהיבטים שונים לנדבך ראשון וחשוב בתהליך השתחררותה של האישה היהודייה מכבלי העולם הישן: החינוך בכ"ח פתח בפני הנערה היהודייה- לראשונה בחייה – אפשרות ללמוד ולרכוש השכלה; הלימוד בבית הספר חייב שבירת מוסכמות חברתיות, שהיו אבני יסוד בחברה המסורתית: יציאתה של הבת מהבית, ועלייה בגיל הנישואין, שכן לא ניתן לקיים חינוך במוסד פורמאלי בחברה, שקידשה את סגירתה של הבת בתוך הבית ומיהרה להשיא אותה בגיל צעיר.

הלימוד בבית הספר פתח בפני הנערה עולם חדש והציב לה אתגרים אינטלקטואליים, שלא היו קיימים בעבורה בעולם הישן. היכולת האינטלקטואלית של הנערה זכתה להכרה לאחר, שעמדה בהצלחה במבחנים ארציים ובסיום לימודיה אף קיבלה תעודת סיום לימודים (certificat d'études primaires).

לא בכל מקום התקבל חינוך הבנות באהדה מצד הנהגת הקהילה, כי הבת נתפסה כמטלה שאינה מביאה כל תועלת, אלא בעיקר גורמת לטרחה, משום שיש לדאוג לה לחתן ולנדוניה. אבל, למרות הקשיים נחל בית הספר לבנות הצלחה גדולה בהרבה מההצלחה שנחל בית הספר לבנים, הן מבחינת ההרכב החברתי של בית הספר (בית הספר לבנים נתפס כמקום לימוד לעניים ואילו בית הספר לבנות לעשירים דווקא!) והן מבחינת ההתמדה של התלמידות.

מהשנים הראשונות לקיום בתי הספר הוכנסה בהם הכשרה מקצועית (מקצועות המחט), שהפכה חלק בלתי נפרד מתכנית הלימודים של בית הספר. לימוד המקצוע בצד רכישת השכלה הקנו לבנות כלים, שעזרו להן להשיג מידה מסוימת של עצמאות כלכלית. בכך נפתחה לפני הנשים אפשרות להשתחרר מהתלות המוחלטת שהייתה להן בראש המשפחה.

בין השינויים הבולטים שהביא החינוך המודרני בכ"ח לנשים יש לציין:

א. המרת הלבוש המסורתי בלבוש מודרני (האין זה ביטוי מוחשי ואישי שנועד "להכריז" ללא מילים, אבל בריש גלי את רצונה להשתייך לעולם החדש ולכל מה שהוא מסמל?) ב. עלייה בגיל הנישואין. ג. רכישת מקצוע מודרני (אחיות בבתי חולים, מורות, כתבניות, תפירת בגדים אירופים ועוד). ביטול ההפרדה החברתית בין גברים לנשים ד. הקמת ארגוני נשים למען נשים (בעזרת נשות כ"ח) ה. פעילות נשים בארגונים ציבוריים כלל קהילתיים.

מהמקורות עולה, שהחינוך בכ"ח התמקד בעיקר בפיתוח מודעותה העצמית של האישה ובשינוי העצמי שלה. עד עתה לא נמצא לנו מקור, שממנו ניתן להסיק שהאישה ביקשה לעצמה שוויון לגבר. בפנותה לכיוון של שינוי עצמי ולא לכיוון של שינוי הגבר, השכילה האישה לשנות עמדות בדעותיו, מבלי לעורר את התנגדותו. למעשה, ביקשה האישה בראש ובראשונה להיות שונה מאמה ומסבתה ושקדה על הפנמת הערכים שבית הספר המודרני הנחיל לה.

האתגרים האינטלקטואליים, שהציב בית הספר לפני הנערה בבואה לרכוש השכלה וההכרה ביכולתה, כמו הצלחה במבחנים ארציים לשם קבלת תעודת סיום של בית הספר היסודי, קבלת פרס על הצטיינות בלימודים, קבלת מלגה

להמשך לימודים מחוץ למרוקו, פיתחו את מודעותה העצמית וחיזקו את ביטחונה העצמי, והמקצוע שרכשה הקנה פתח לעצמאות כלכלית.

סביר להניח, שרוחות של תמורות במעמד האישה החלו לנשוב לפני הקמת בתי הספר של כ"ח, אבל אין ספק, שהחינוך המודרני האיץ את תהליכי השינוי. היענותן של הנערות והנשים ושיתוף הפעולה שלהן מלמד על רצונן העז למעמד אחר, והן אכן חוללו את המהפכה שלהן.

ד"ר שי סרוגו, אוניברסיטת חיפה

יהודים עניים בקאזאבלנקה הצומחת: הנעה עצמית והשתלבות בסביבה הכלכלית

נושא ההרצאה הוא מאבקי הקיום ודפוסי ההישרדות של היהודים העניים בקאזאבלנקה (להלן: קאזה) בין שתי מלחמות העולם. על רקע תנופה כלכלית ותהליכי עיור מואצים שהתחוללו בקאזה, מקובלת הדעה, כי מיעוט מקרב תושבי העיר היהודים השתלב בתהליכי המודרניזציה, בעוד שכל השאר היו מנוכרים אליה וחיו בשוליה במצב של חולשה, עוני וייאוש. בהרצאה תיבחן מחדש אמיתות הנחה זו באחד מרגעי השפל בתולדות קאזה: המיתון העולמי של שנת 1929. המשבר הכלכלי שהשתרר בעיר החליש את רתיעת היהודים מעבודות פיזיות ו'דחף' רבים ללימודי הכשרה במקצועות מודרניים (חשמלאות, שרברבות) או מסורתיים [סנדלרות, נגרות] במסגרת בתי ספר להכשרה מקצועית של כ"ח. בהרצאה יתוארו אפוא האסטרטגיות הכלכליות שפיתחו המעמדות הנמוכים לשם התמודדות עם המחסור במשאבים ומחויבותם של העניים להשקעה בחינוך ילדיהם לאור התובנה שלהם לקשר בין השכלה וחינוך לחילוץ מעוני. באופן הזה יוערך מחדש מעמדם, תרומתם ומידת שילובם של היהודים העניים במשק הכלכלי – יצרני (מסורתי ומודרני) של קאזה בתקופה של משבר וחוסר יציבות.

ד"ר נח גרבר

אורינטליזם יהודי? המקרה של נסים בכר

נסים בכר (1848-1931) היה, כידוע, אחד מ"תוצריה" הראשונים של האליאנס. בהיסטוריוגרפיה הציונית נתלו בו אמנם כתרים רבים (ואולי רבים מידי) בתור מי שפיתח את המתודה החינוכית של "עברית בעברית". לימים מילא האיש תפקיד חשוב, עם כי חסר תועלת, בזירה היהודית אמריקאית, כאשר ניסה לעצור את סגירת שערי ההגירה לארץ החופש בפני פליטים יהודים ממזרח אירופה. והנה ידועים עוד פחות מכך מאמציו לחשיפת האוצרות הרוחניים של יהודי ארצות האסלאם בפני עיניים מערביות, יהודיות ולא יהודיות כאחד.

במהלך הרצאתי אדרש לעובדה כי בימי שבתו בחלב, בשנות השבעים של המאה ה-19, העיז בכר פנים, צילם כמה דפים מתוך כתר ארס צובה ואפשר את פרסומם בכתב עת מדעי. כן אראה כיצד תיווך לימים בין עולי תימן בירושלים, שהיו סמוכים על שולחנו הפלינתרופי, לבין יוסף דרנבורג, מזרחן יהודי צרפתי אשר שקד על הכנת מהדורה מדעית של כל

כתבי ר' סעדיה גאון. במקביל אשחזר כיצד פתח בכר בפני קהל יהודי אמריקאי צוהר ויזואלי לאופן שבו מחנכים אותם עולים מתימן את בניהם.

המניעים האפשריים של בכר בזירה המדוברת יעמדו, כמובן, במוקד הרצאתי. ברם, אנסה במסגרתה ללכת מעבר לקטבים הנוטים לעצב את השיח ההיסטוריוגרפי אודות האליאנס, דהיינו סולידריות כלל יהודית נוסח 'כל ישראל חברים' לעומת תפיסה אוריינטליסטית של מוטבי הארגון, ואטען כי את מעשי הנזכרים של בכר אפשר להסביר גם כתוצאה דיאלקטית של התמערבותו.

ד"ר ויקטור חיון, מכון עמי"ת

מעורבות כ"ח בהגנה על יהודים בתוניסיה

כשאומרים כ"ח, הנטייה היא לחשוב על חינוך, בית ספר יהודי, צרפתית, אמנציפציה, פתיחות למודרניזציה, תמיכה סוציאלית ותמיכה של בעלי האמצעים בחלשים ומעוטי יכולת.

אך זה לא הכול. קיים פן נוסף שאינו מובלט דיו בפעילויות כ"ח במדינות בהן פעלה, אלה הדיווחים שהעבירו אנשיה למרכז בפריס על אירועים טראגיים שבהם היו מעורבים יהודים - : רציחות, התנכלויות, משפטי שדה ודיווחים על הלך הרוח. לעיתים דיווחים אלה היו קריאה ממשית לעזרה של מעורבות היו"ר בקרב מדינאים ודיפלומטים זרים, אירופיים בעיקר.

במחקרי בארכיון כ"ח גיליתי רצף של רציחות, היעלמויות, התפרעויות ועונשי מלקות על יהודים בג'רבה, בנאבל, בג'ריד, בצפאקס ובתוניס, בין השנים 1864 עד 1880. בין היתר נמצא גם דו"ח ארוך (18 עמ') ומפורט משנת 1933 על "מצב היהודים והמוסלמים בתוניסיה ובמיוחד בעיר סוסה".

בהצאתנו ננסה לשופך אור על פעילות כ"ח בתוניסיה, כסוכנות דיווח על אירועים טראגיים שבהם מעורבים יהודים בערים שונות, כשהם משתדלים להגן על זכויות היהודים בתוניסיה.

יובל חרובי, ביה"ס למדעי היהדות, אוניברסיטת ת"א

יחסו של הרב ישראל זיתון למפעלה החינוכי של חברת כל ישראל חברים

הרב ישראל זיתון שימש בתור ראש בית הדין הרבני הגדול בתוניס לאחר שמוסד זה אורגן מחדש, החל משנת 1898, כגוף המתנהל תחת פיקוח שלטונות הפרוטקטוראט הצרפתי. הוא והדיינים הנוספים שבבית דינו הותירו אחריהם כמות רבה של יצירה כתובה ובה מגוון של התייחסויות, הלכתיות וערכיות, לקיום היהודי בעידן המודרנה, ובכללן התייחסויות למפעלה החינוכי של חברת אליאנס. בהצאתנו נדון ביחסו של הרב זיתון למפעל חינוכי זה כמשתקף ביצירה הכתובה שהותיר הלה אחריו. ההצאה תבוסס על שני מקורות עיקריים:

1. המכתב שכתב הרב זיתון לרבני ג'רבה בעקבות התנגדותם של אלו האחרונים לפתיחת בית ספר מטעם חברת אליאנס באי.

2. מספר תעודות השמורות בפנקס בית הדין הרבני הגדול של תוניס.

במהלך הרצאה נתאר מהי האינפורמציה העיקרית האצורה במקורות הללו ונעמוד על משמעויותיה וחשיבותה. לאור זאת ננסה לאפיין את עיקרי תפיסתו של הרב זיתון לגבי החינוך המודרני תוך נסיון להשוותה עם תפיסתם המקבילה של תלמידי חכמים אחרים, הן מתוניס והן מחוצה לה, ולמקמה בתוך קשת התפיסות המוכרות לנו בנדון זה.

,"

מקומה של אליאנס בעיצוב הזהות האישית והקבוצתית כפי שהוא בא לידי ביטוי במולדת הדיגיטלית של דוברי הלאדינו ברשת האינטרנט.

הפעילות הוירטואלית בלאדינו בעידן שבו אין לשפה זו קיום כלשון דיבור חיונית, מעידה על צורך, ב"דמיון מחדש" (re-imagination) של קהילה ופרטים. במקרה של הקהילה היהודית הספרדית דרגת הדמיון רבה אפילו יותר מאשר במודל ה"קהילייה מדומיינת" (imagined community) של בנדיקט אנדרסון,¹ שכן קהיליית דוברי לאדינו כמעט שאינה קיימת כלל במציאות החיים בזמננו. בדברי אנדרסון יש מפתח נוסף להבנת הקהילייה המדומיינת היהודית הספרדית שחבריה חולקים דברים במשותף, אבל הם גם שכחו דברים דומים.

את הטריטוריה שבה מתרחשת הפעילות בלאדינו באינטרנט הגדרתי במחקר קודם כ"מולדת דיגיטלית". ההרצאה הנוכחית תתייחס לשתי קהילות לאדינו באינטרנט: [Ladinokomunita](#) שבה משתתפים גולשים מרחבי העולם (ובכללם ישראלים) [ופורום תרבות הלאדינו](#) שמשתתפים בו גולשים מישראל בלבד. במוקד בחינתן של קהילות אלה תעמוד השאלה כיצד משמשים האיזכורים השונים של אליאנס כלי לעיצוב הזיכרון האישי והקבוצתי היהודי הספרדי. בלשונו של פייר נורה² ניתן לומר שעם העלמותן של "סביבות הזיכרון" היהודיות הספרדיות קמים באינטרנט "מחוזות זיכרון" שאליאנס משמשת עוגן מרכזי בתוכן, כשחברי הקהילה מתייחסים אליה כסימן זיהוי אישי ביוגרפי, מרחבי סביבתי ולשוני תרבותי. בדיון הנוכחי אבקש לסמן ולמפות את האיזכורים הללו של אליאנס ולפענח את משמעותם כחלק מרכזי מהמולדת הדיגיטלית היהודית הספרדית ומשימור הזיכרון היהודי הספרדי שקדם לה.

¹ , (1983) : ,
1999 .

² 45 , (1984) " : " ,
(1993) , ' 5-19 .

Dr. Filippo PETRUCCI, Sardinia University

L'Alliance Israelite Universelle et les Italiens en Tunisie : l'utilisation de la langue Française comme symbole des relations entre les deux populations présentes

Le rôle de l'Alliance Israelite Universelle dans l'alphabétisation de la Tunisie est important et connu ; alphabétisation en langue française, qui a permis l'accès à l'avancement social et économique mais qui a aussi contribué au renforcement de l'influence française dans ce pays.

Avec mon intervention j'aimerais mettre en évidence le contraste entre l'AIU et les intérêts italiens et montrer aussi les activités mises en acte en Tunisie (avant et après la proclamation du Protectorat Français), par les associations et les autorités italiennes pour la promulgation et défense de la langue italienne.

Mon analyse voudrait être un essai d'histoire parallèle entre les efforts de scolarisation en français de l'Alliance et la « résistance » des italophones tunisiens.

Laura Hobson Faure , Center for Research on the English Speaking World (CREW)

Université Sorbonne Nouvelle, Paris 3

Les Juifs américains et l'Alliance Israélite Universelle après la Shoah

Dès sa création, l'Alliance israélite universelle a été une source d'inspiration pour les Juifs américains. Elle a exercé une influence sur le développement de l'éducation juive aux États-Unis et a servi de modèle à l'*American Jewish Committee* (AJC), une organisation créée par une élite en 1906 pour défendre les droits civiques des Juifs³. Pour porter assistance aux Juifs dans les zones sinistrées par la Première Guerre mondiale, une autre organisation fut créée en 1914, sous l'impulsion de membres de l'AJC, de Juifs socialistes et de Juifs orthodoxes : l'*American Joint Distribution Committee*, connu en France sous le nom de JDC ou « Joint ». Le *Joint* devint rapidement la principale organisation juive américaine de philanthropie outre mer, et noua par conséquent des liens avec son équivalent français,

³ Naomi Weiner Cohen, *Not Free to Desist. The American Jewish Committee, 1906-1966*, Philadelphia, Jewish Publication Society of America, 1972, p. 4-5; Jessica Yager, « Les pionniers de l'Alliance en Amérique du Nord », *Les Cahiers de l'AIU, Paix et Droit*, n° 18, mai 1998, p.24-28.

l'AIU⁴. Après la Shoah, l'AIU avait désespérément besoin de fonds pour assurer le fonctionnement de son vaste réseau scolaire⁵. C'est pourquoi, elle se tourna vers le *Joint* et l'AJC, et réactiva sa présence institutionnelle aux États-Unis en créant l'organisation *American Friends of the Alliance*. Cette communication explora les rapports entre l'Alliance Israélite Universelle et ces trois organisations américaines afin de mieux comprendre les liens de solidarité entre deux branches de la diaspora juive après la Shoah.

Dr. Karène Sanchez Summerer, université de Leiden, Pays-Bas

L'école des filles de l'AIU de Jérusalem (1906-1948) : entre politiques, éducation et identités linguistiques

L'école des filles de Jérusalem ouvre tardivement et, bien qu'elle n'ait pas été la première à scolariser les élèves juives à travers une éducation francophone, elle accueille cependant un nombre important d'élèves durant les périodes ottomane (1906-1918) et mandataire britannique (1918-1948), parallèlement à l'enseignement sioniste proposé. L'école investit aussi dans l'encadrement des élèves pour les activités para scolaires de plusieurs types ; son action sanitaire n'est pas négligeable. Elle s'implante dans un contexte religieux, linguistique et politique unique, où les concurrences sont exacerbées et les enjeux identitaires, linguistiques, culturels et nationaux fondamentaux.

Après être revenu sur les raisons de cette ouverture en 1906 (la plus tardive après celle des écoles de Caïffa, Jaffa et Tibériade), ainsi que sur les réactions de la communauté juive, l'étude s'intéresse à la modernisation de l'éducation proposée aux jeunes filles (l'instruction elle-même et l'éducation). La naissance de la classe moyenne entraîne une revendication d'éducation et d'émancipation des femmes à laquelle l'école de l'AIU est sensible. A travers un curriculum qui met en valeur l'apprentissage de plusieurs langues étrangères dans ce contexte de « bouillonnement éducatif », l'école propose également un apprentissage professionnel de qualité et désire offrir des garanties de débouchés professionnels à ses élèves. Durant la période mandataire, elle accueille également des vagues successives d'immigrantes (du Maghreb et d'Égypte, mais également de Roumanie, d'Autriche et d'Allemagne) mais se retrouve dans l'obligation d'en refuser beaucoup par manque de place. L'étude se penche également sur le profil des maitresses et directrices envoyées à Jérusalem.

L'école se retrouve dès la fin de la première guerre mondiale à la croisée des politiques linguistiques et culturelles françaises et britanniques et celles des organisations sionistes. Elle

⁴ Archives AIU, États-Unis, I C 4. Plus généralement, voir Laura Hobson Faure, « Un 'plan Marshall juif' : la présence juive américaine en France après la Shoah, 1944-1954 », Thèse de doctorat, Ecole des hautes études en sciences sociales, 2009, p. 108-111.

⁵ Catherine Nicault, « L'Alliance au lendemain de la Seconde Guerre mondiale : ruptures et continuités idéologiques », *Archives Juives. Revue d'histoire des Juifs de France*, 34/1, 2001, p. 23-53.

incarne le « regain » d'intérêt de la France pour le public scolaire juif au début des années 1930 (celle-ci continue à faire l'éloge, chaque année, de plusieurs diplômées de Certificat et Brevet français), ainsi que pour le public adulte, comme l'atteste l'ouverture du centre de culture française en 1935 dans la partie nouvelle de la ville. Cependant, malgré ce soutien, l'école fait face à des problèmes budgétaires constants (les subventions françaises demeurent insuffisantes, quasi inexistantes pour les Britanniques puisqu'elle est perçue comme un concurrent des écoles gouvernementales juives). Elle est donc confrontée aux enjeux liés à la satisfaction des intérêts des différents partenaires auxquels elle est liée, qui se révèle parfois difficile voire contradictoire (notamment en ce qui concerne la tonalité laïque du projet basée en Eretz Israel et des enjeux nationaux).

Face à la concurrence des écoles missionnaires, elle revêt alors également une fonction de rempart contre la perte d'identité religieuse. Face à la volonté de ces écoles missionnaires d'attirer les élèves juifs (plus de 700 élèves au début des années 1930 à Jérusalem), l'école de l'AIU tente de mener des actions contre le prosélytisme de ces écoles, « chasseuses d'âmes » selon l'expression de la directrice Mme Kahanoff. D'autre part, elle continue d'attirer un nombre important d'élèves des écoles gouvernementales hébraïques, attirées par l'enseignement des langues étrangères et du fait des grèves réitérées des enseignantes de ces écoles pour leurs salaires.

Tout en s'attachant au cas particulier de Jérusalem, l'étude compare l'école, ses partenaires et les impacts de son éducation au reste du territoire.

A travers un corpus issu des archives de l'AIU, des archives diplomatiques françaises, des archives municipales, des archives sionistes, d'articles de journaux et des archives de l'établissement de Notre Dame de Sion et de sa maison mère à Rome, l'étude se propose de revenir sur cette école phare, paradoxalement méconnue jusqu'à ce jour.

Dr. Sophie Enos-Attali

Proposition de communication

« De l'Ecole normale israélite orientale aux écoles de l'Alliance en France :

la mutation des missions éducatives de l'AIU en France
dans la seconde moitié du XX^e siècle »

A l'origine, l'Alliance israélite universelle concevait sa mission éducative essentiellement à destination des Juifs situés hors de France : c'est ainsi que son réseau scolaire couvrait de nombreux

pays du bassin méditerranéen, avec, à sa base, deux structures de formation d'enseignants (l'ENIO à Paris et l'École normale israélite de Casablanca). Après la Seconde Guerre mondiale, le mouvement de décolonisation et les vagues massives d'émigration des Juifs vers la France qui s'en sont suivies ont entraîné la fermeture de la plupart des écoles de l'Alliance, remettant en cause la pertinence même des écoles normales de l'AIU. Dans ce contexte, la question de l'ouverture d'écoles juives en France sous label AIU a fait l'objet d'un vigoureux débat au sein du Comité central de l'Alliance, où s'opposaient deux conceptions des missions de l'institution : la vision, traditionnelle pour l'AIU, d'une Alliance tournée en priorité vers les Juifs n'ayant pas accès à la culture occidentale ; une autre, plus novatrice dans le cadre de l'AIU, d'une institution vouée à l'accompagnement de tous Juifs, y compris en France. C'est ainsi que l'École normale israélite orientale s'est progressivement transformée en une école d'enseignement général, la formation à l'enseignement y devenant de plus en plus marginale, et qu'on a vu éclore, d'abord à Pavillons-sous-bois et à Nice, des collèges de l'Alliance destinés à accueillir en premier lieu les enfants de familles juives venues d'Afrique du Nord, soucieuses de voir leur progéniture continuer à évoluer dans un milieu juif et à bénéficier de la qualité pédagogique de l'Alliance à la fois pour les matières générales et l'étude juive (qualité expérimentée dans les écoles du bassin méditerranéen récemment quitté).

Non sans quelques péripéties, ce réseau scolaire s'est rapidement étendu : aujourd'hui, il compte plusieurs établissements en France, dans quelques pays européens, au Maroc et en Amérique du Nord (avec des écoles AIU ou des écoles partenaires de l'Alliance). C'est ainsi que la philosophie originelle de l'Alliance pour ce qui est de ses fonctions éducatives a subi, dans la seconde moitié du XX^e siècle, une mutation majeure, en lien notamment avec l'évolution de la situation des Juifs en France et dans le monde.

Dr. Rina Cohen Muller, MCF INALCO (Paris)

Le consulat de France à Jérusalem et l'AIU : histoire d'une protection officielle (1868-1914)

En 1868 s'ouvre à Jérusalem la première école moderne (*thora umelakha*) soutenue par l'AIU avec l'approbation des autorités consulaires françaises et leur protection officielle. La mission de la représentation consulaire française à Jérusalem, ouverte en 1843, est dès le début définie comme devant être « religieuse, politique et commerciale »⁶.

L'œuvre de l'AIU ne correspond certes pas directement à l'ambition française dont l'intérêt se focalise primordialement, sinon exclusivement, sur les catholiques – en vertu des Capitulations – et les lieux saints chrétiens. Ceci étant, l'organisation caritative juive ayant épousé la vision française de la modernité, le gouvernement français lui accorde, dès le début, son soutien politique et encourage ses initiatives. En Palestine, le consulat de France répond favorablement à toutes les demandes que lui présente l'AIU – venant tant du siège de l'organisation à Paris que de son représentant à Jérusalem – en vue de faciliter les contacts avec les autorités ottomanes

⁶ Correspondance politique Turquie-Jérusalem, n°2 Paris, 14 mars 1843.

comme par exemple en ce qui concerne l'acquisition des terres et de biens immobiliers, ou encore le règlement de litiges avec les paysans expropriés.

L'étude de l'intégralité de la correspondance diplomatique du poste de Jérusalem permet d'avoir une vue d'ensemble sur le développement de l'œuvre de l'AIU en Palestine, au regard de celui des colonies juives, auxquelles la représentation française apporte également son attention et son soutien tant auprès du gouvernement français que des autorités ottomanes.

On peut estimer que l'activité de l'AIU est à l'origine de la modernisation de la communauté juive en Palestine, plus de dix ans avant le début des immigrations sionistes. On sait aussi que cette modernisation ne se déroule pas sans heurts au sein du *yishuv* même, ou entre les adhérents locaux et la centrale à Paris. Celle-ci fait régulièrement appel au consulat de France afin qu'il serve de médiateur avec les autorités ottomanes.

Durant toute cette période jusqu'à la veille de la Première guerre mondiale, la protection française des œuvres et actions de l'AIU en Palestine demeure officielle malgré les demandes réitérées de son représentant à Jérusalem, Albert Antébi, devenues plus pressantes encore après l'instauration de l'Etat turc (1908) entraînant l'obligation d'ouvrir les établissements à l'ensemble des enfants de la population locale.

Des branches nationales (déconnectées de l'Alliance israélite universelle de fondation française), se créant dans différents États d'Europe, ces derniers – à la différence de la France – leur accordent la protection de leur drapeau en Palestine, afin d'accroître leur influence respective.

Valérie Assan

Du nouveau sur l'intervention de l'AIU en Algérie à la fin du XIX^e siècle

L'intervention de l'AIU en Algérie à la fin du XIX^e siècle apparaît dans l'historiographie comme un épisode marginal de l'histoire de cette organisation : peu nombreuses, les écoles étaient soit des établissements d'enseignement professionnel, soit des cours d'instruction religieuse. Rien de commun avec l'ambitieux programme de scolarisation mis sur pied dans de nombreux pays du Bassin méditerranéen. Le projet de l'AIU était, comme on le sait, de défendre les droits des juifs partout où ils étaient opprimés et de favoriser, à terme, leur émancipation politique. La très grande majorité des juifs de la colonie ayant été émancipés par le décret du 24 octobre 1870, quel rôle pouvait jouer l'organisation en Algérie ?

À la suite de Narcisse Leven, l'historiographie a expliqué l'intervention de l'AIU en Algérie par la volonté de remédier à la médiocrité de l'enseignement religieux dispensé par les rabbins locaux. Leven fait également allusion à la nécessité de répondre à l'antisémitisme dans le contexte de la crise anti-juive qui sévit dans la colonie à la fin des années 1890, mais sans insister sur ce facteur.

L'objet de cette communication est de montrer que, loin d'être symbolique, l'action de l'Alliance en Algérie fut ambitieuse et multiforme. Les sanglantes manifestations antisémites d'Alger en janvier 1898 puis la candidature de Drumont, le « pape de l'antisémitisme », aux élections législatives, la même année, décidèrent l'Alliance à appliquer une stratégie offensive dans la colonie. Le premier volet de cette action était d'ordre économique et social : après avoir envoyé plusieurs enquêteurs sur place,

l'organisation étudia l'opportunité de la création de manufactures destinées à employer les ouvriers juifs licenciés par les antisémites ; en contact étroit avec le consistoire d'Alger, elle fit également parvenir des fonds pour venir en aide aux nombreux indigents, directement victimes de la crise anti-juive. De plus, l'Alliance fut au cœur d'une action politique importante : action de propagande par des subventions à plusieurs journaux de la colonie et à la publication de brochures, soutien financier apporté aux adversaires de Drumont. En outre, l'AIU mit les leaders du judaïsme algérien en contact avec le Comité de défense contre l'antisémitisme, une organisation secrète qui venait d'être mise sur pied à Paris et comptait parmi ses membres Narcisse Leven et Zadoc Kahn. Dans ce cadre, les contacts noués avec les milieux anarchistes en France métropolitaine eurent des prolongements en Algérie. Autant de nouvelles pistes de recherche que nous aimerions présenter.

Mieux établie par l'historiographie, la création d'écoles procédait d'une stratégie à plus long terme, l'enseignement visant à donner aux jeunes juifs la conscience de leur identité pour qu'ils soient en mesure de se défendre moralement contre l'antisémitisme.

Georges Weill

Conservateur général honoraire du patrimoine

Ancien conservateur de la bibliothèque et des archives de l'AIU.

L'Alliance israélite universelle

et le défi scolaire en Eretz-Israël (1860-1950)

La création d'écoles de l'AIU en Palestine ottomane se place dès les premières années 1860 et s'étendit sur une longue période. Le réseau scolaire ne fut jamais très étendu, mais toujours fondé sur un enseignement moderne au service des besoins économiques de la population juive de la Palestine ottomane et mandataire. L'histoire des créations successives d'écoles primaires et professionnelles comprend quatre périodes :

1. De la première école de Jaffa, en 1864, à la mort de Charles Netter, fondateur en 1870 de l'école agricole de Mikveh Israël (1882), qui est également la date de l'ouverture de l'école primaire et professionnelle de Jérusalem. L'Alliance se heurta à de fortes oppositions dues à l'existence de la *'Halucca* et à l'opposition de nombreux rabbins à l'éducation moderne des garçons, mais surtout des filles.

2. La seconde étape, préparée avec méthode grâce à des maîtres comme Nissim Behar, David Yellin et Meir Angel, permit la création de plusieurs écoles à Jérusalem (1882), Haïfa (1881 et 1892) et surtout à Jaffa (1892), qui fut considérée par les intellectuels juifs d'Europe centrale comme le prototype de l'école juive du futur.

3. Au cours de la troisième période (1897-1920), qui débute avec la réforme de l'école professionnelle de Jérusalem, l'Alliance adopta de nouvelles méthodes pédagogiques, en liaison avec le mouvement *'HoveveZion*. Malgré la concurrence du *Hilfsverein*, l'hostilité des milieux religieux et la méfiance des autorités turques, elle créa les écoles de Safed, de Tibériade (1897) et l'école de filles de Jérusalem (1906). Très endommagée et menacée de fermeture en 1918, l'école de Mikveh Israël fut sauvée par Sylvain Lévi et le baron Edmond de Rothschild ; elle prospéra ensuite sous la direction d'Elie Krause et devint, dès 1923, la première école de l'Alliance où l'on enseigna entièrement en hébreu.

4. Durant le mandat britannique (1920-1948), il n'y eut pas de nouvelles créations, sauf celle de l'école de sourds-muets de Jérusalem et la réouverture des écoles de filles . L'école professionnelle de Jérusalem ferma ses portes en 1931 faute de débouchés pour ses artisans. Le nombre total des élèves scolarisés passa de 1700 en 1914 à 4400 en 1939 et resta stable jusqu'à la remise des écoles à l'Etat d'Israël en 1950.

Le défi scolaire de l'Alliance en Eretz-Israël, lancé par Adolphe Crémieux et Charles Netter, ne se limite pas aux étapes successives des ouvertures d'écoles ; sa réussite doit beaucoup à la forte personnalité des professeurs, à la qualité des enseignements, aux innovations pédagogiques, à une discipline devenue légendaire et à une adaptation, qui ne fut pas toujours aisée, aux transformations économiques et sociales d'un pays en plein développement.

Dr. Ariel Danan, AIU Paris

L'enseignement de la tradition juive dans les écoles de l'Alliance

En 1860, les fondateurs de l'Alliance israélite universelle, adeptes du mouvement juif des Lumières ou *Haskalah* [discernement, intelligence, en hébreu] et influencés par les idéaux de la Révolution Française ainsi que par l'intégration des Juifs en France depuis 1789, considèrent que l'émancipation des Juifs orientaux n'est possible que s'ils accèdent à un meilleur niveau d'instruction. Par conséquent, la première mission qu'ils s'attribuent est de créer un réseau d'écoles qui dispensera aux Juifs séfarades une éducation française. Les enfants apprennent ainsi la langue française, le calcul, l'histoire-géographie etc. L'expansion du réseau scolaire de l'Alliance est rapide à travers l'Afrique du Nord, les Balkans et le Moyen-Orient. En 1913, du Maroc à l'Iran, le réseau compte 183 écoles accueillant 43 700 enfants juifs.

Dès les premières années, les programmes scolaires incluent des heures consacrées à l'enseignement de la tradition juive. Il s'agit néanmoins de fort peu de temps et c'est un enseignement souvent dénigré tant par les enfants que par les instituteurs. Ces derniers doivent toutefois, en public, respecter la loi juive, fréquenter la synagogue.

Les professeurs de matières religieuses sont souvent des rabbins locaux qui, précédemment, enseignaient dans les écoles traditionnelles, sont engagés pour donner ces cours, souvent peu appréciés. Il faut nuancer ce tableau relativement négatif : en effet, très tôt, les élèves de l'Alliance apprennent l'hébreu moderne. L'apôtre de la renaissance de la langue hébraïque, Eliézer Ben Yehouda, enseigne ainsi plusieurs années à l'école de garçons de Jérusalem.

A travers les correspondances de ces enseignants et des témoignages, nous brosserons le portrait de communautés influencées par l'Alliance mais restant malgré tout souvent attachées à leurs traditions ; le portrait d'enfants et de professeurs, souvent conquis par les méthodes pédagogiques modernes. Il s'agit donc d'étudier à travers le prisme de l'enseignement des matières religieuses les transformations de ces communautés en route vers la modernité, au détriment d'une certaine tradition.

Nous concluons notre étude au lendemain de la Seconde Guerre mondiale. Un tournant, lié à la Shoah, est en effet pris par l'Alliance au lendemain de la Seconde Guerre mondiale. Il est enfin décidé de réellement mettre l'accent sur l'enseignement de la tradition juive. Ainsi, est créée à Casablanca l'Ecole normale hébraïque pour former des professeurs et une nouvelle impulsion est donnée en ce sens à Paris à l'Ecole normale israélite orientale, sous la direction du philosophe Emmanuel Levinas.